

REKOMENDACJA WARSZAWSKA W SPRAWIE ODBUDOWY I REKONSTRUKCJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. My, 200 uczestników z ponad 30 krajów reprezentujących różne regiony świata, w tym instytucje z Polski, Światowy sojusz na rzecz przeciwdziałania kryzysom miejskim, ICOMOS, ICCROM, Bank Światowy, UNISDR i UNESCO, zgromadzonych na Zamku Królewskim w Warszawie z okazji Międzynarodowej konferencji o rekonstrukcji pt. „Odbudowa światowego dziedzictwa - wyzwania” (6-8 maja 2018 r.), pragniemy wyrazić naszą wdzięczność i skierować słowa uznania dla polskich władz za gościnność i intelektualne przewodnictwo oraz za zapewnienie w Warszawie forum do refleksji nad zasadami, którymi powinno się kierować przy odbudowie i rekonstrukcji dóbr światowego dziedzictwa po zniszczeniach w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi, zgodnie z decyzją (41 COM 7) Komitetu Światowego Dziedzictwa, przyjętą w lipcu 2017 r. w Krakowie;
2. Uznając Warszawę, która była miejscem naszych obrad, za najbardziej istotny i inspirujący punkt odniesienia dla naszych rozważań, biorąc pod uwagę tragedię umyślnego zniszczenia miasta podczas II wojny światowej, a następnie służącą przykładem rekonstrukcję jego historycznego centrum, stanowiącą dowód siły ducha i determinacji narodu polskiego w odbudowaniu tożsamości kulturowej, potwierdzonej wpisem „Historycznego Centrum Warszawy” na Listę światowego dziedzictwa UNESCO w 1980 r. oraz wpisem „Archiwum Biura Odbudowy Stolicy” (Archiwum BOS) na Listę UNESCO „Pamięć Świata” w 2011 r. ;
3. Wyrażając głębokie zaniepokojenie rosnącym oddziaływaniem konfliktów zbrojnych i klęsk żywiołowych na ważne miejsca dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, w tym dobra światowego dziedzictwa, które to w ostatnich latach spowodowało ich rozległe zniszczenia na skalę porównywalną do tych poniesionych w wyniku II wojny światowej, w szczególności w historycznych obszarach miejskich i miejscach archeologicznych;
4. Potępiając z całą stanowczością liczne umyślne ataki na dobra kultury i wszelkie formy prześladowań w wyniku polityki „czystek kulturowych” mające na celu likwidację różnorodności, zachęcanie do przemocy na tle religijnym i uniemożliwienie dotkniętej tragedią ludności korzystanie z praw człowieka, w tym praw kulturowych;
5. Uwzględniając stosowne dla zagadnień dziedzictwa kulturowego międzynarodowe instrumenty prawne i przyjętą doktrynę oraz w nawiązaniu do Konwencji światowego dziedzictwa, potrzebę zapewnienia, że proces odbudowy zostanie podjęty wyłącznie

w wyjątkowych okolicznościach, przy jednoczesnej ochronie wyjątkowej uniwersalnej wartości danego dobra i spełnieniu warunków autentyczności i integralności;

6. Uznając jednocześnie uzasadnione dążenie zainteresowanych społeczności do przezwyciężenia traumy wynikającej z konfliktów, wojen i klęsk żywiołowych poprzez jak najszybsze odbudowanie ich miast i wsi - w szczególności ich zniszczonego dziedzictwa kulturowego - jako sposobu potwierdzenia ich tożsamości, przywrócenia godności i stworzenia warunków zrównoważonej odbudowy społecznej i gospodarczej;
7. Mając ponadto na uwadze, że odbudowa dziedzictwa kulturowego utraconego lub uszkodzonego w wyniku konfliktu zbrojnego oferuje wyjątkowe możliwości, zwłaszcza w odniesieniu do procesów stabilizacji, wspierania wzajemnego uznania, promowania dialogu i tworzenia podstaw do pojednania między wszystkimi grupami społeczeństwa, szczególnie na obszarach charakteryzujących się dużą różnorodnością kulturową i/lub przyjmujących znaczną liczbę uchodźców i/lub osób wewnętrznie przesiedlonych, skutkujące w przyszłości nowym podejściem do procesu odbudowy i rekonstrukcji;
8. Uznając również, na podstawie niedawnych doświadczeń w zakresie odbudowy dziedzictwa kulturowego w krajach dotkniętych konfliktami zbrojnymi i kataklizmami, a także przeglądu licznych wcześniejszych studiów przypadków oraz licznych spotkań i warsztatów na ten temat, które odbyły się w wielu częściach świata, fakt, że dziedzictwo kulturowe jest ściśle powiązane z kwestiami humanitarnymi, bezpieczeństwa oraz budowania pokoju, i jako takie nie powinno być rozpatrywane w oderwaniu od innych szerszych kwestii społecznych, gospodarczych i środowiskowych w kontekście polityki oraz planów odbudowy i rekonstrukcji po zakończeniu konfliktu lub klęski żywiołowej;
9. Mając na uwadze art. 5 Konwencji światowego dziedzictwa, wzywający Państwo-Strona aby „prowadzić politykę ogólną zmierzającą do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym” oraz dokument z 2015 r. pn. *Polityka w sprawie włączenia perspektywy zrównoważonego rozwoju do procesów Konwencji światowego dziedzictwa*, uznając, że każde pokolenie ma prawo uczestnictwa w budowaniu dziedzictwa ludzkości oraz dobrobytu obecnych i przyszłych pokoleń, między innymi poprzez przystosowywanie się do naturalnych i historycznych procesów zmian i transformacji;
10. Świadomi nowych możliwości, jakie oferują rozwijające się technologie, w szczególności w zakresie cyfrowego zapisu i odtwarzania 3D w wysokiej jakości materialnych atrybutów dóbr dziedzictwa kulturowego, oraz związanych z tym wątpliwości etycznych dotyczące ich ewentualnej odbudowy;
11. Uwzględniając konieczność opracowania dalszych wytycznych, aby pomóc Państwom-Stronom, rządcom miejsc, specjalistom i społecznościom w rozwiązywaniu wielopłaszczyznowych problemów, jakie niesie ze sobą odbudowa, z należyтым uwzględnieniem kontekstu społecznego i gospodarczego, krótko- i długoterminowych potrzeb dóbr oraz ich „wyjątkowej uniwersalnej wartości” (ang. OUV);

W tym celu, oraz w oparciu o dyskusje prowadzone podczas konferencji, **proponujemy następujący niewyczerpujący zbiór zasad:**

Terminologia

W sytuacjach pokonfliktowych i po kataklizmach nadrzędnym celem jest odbudowa społeczeństwa. Ma to na celu umacnianie pokoju i bezpieczeństwa oraz przywracanie lub ulepszanie zasobów, systemów i działań ekonomicznych, materialnych, społecznych, kulturowych i środowiskowych społeczności lub społeczeństwa dotkniętych konfliktem lub kataklizmem, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju i zasady „lepszego odbudowy” (ang. build back better). Istotnym elementem tego procesu jest odbudowa dziedzictwa, co może obejmować również rekonstrukcję. Określenie „rekonstrukcja” w kontekście światowego dziedzictwa jest rozumiane jako proces techniczny mający na celu przywrócenie zasobów materialnych i infrastruktury zniszczonych lub poważnie uszkodzonych w następstwie konfliktu zbrojnego lub klęski żywiołowej. Ważne jest, aby w tym kontekście podkreślić, że tego typu rekonstrukcja dóbr materialnych musi uwzględniać związane z nimi praktyki niematerialne, wierzenia i tradycyjną wiedzę, które są niezbędne dla podtrzymania wartości kulturowych wśród społeczności lokalnych.

Wartości

Przed podjęciem jakiegokolwiek decyzji dotyczących propozycji odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa, konieczne jest zrozumienie wartości, które uzasadniały wpisanie danego dobra na Listę światowego dziedzictwa i związanych z nim atrybutów. Równie istotne jest zrozumienie i włączenie do procesu odbudowy wartości dziedzictwa zidentyfikowanych przez społeczności lokalne, w tym nowych wartości wynikających z traumatycznych wydarzeń związanych z jego zniszczeniem, wraz z odpowiednimi materialnymi atrybutami i związanymi z nimi kulturowymi, niematerialnymi praktykami oraz wiedzą tradycyjną. Ocena autentyczności powinna uwzględniać uznane wartości dobra zgodnie z *Dokumentem z Nara o autentyczności* z 1994 roku, podkreślając zarówno wartości materialne, jak i pozostałe.

Doktryna konserwatorska

Przy podejmowaniu decyzji o odbudowie i rekonstrukcji należy wziąć pod uwagę doktrynę konserwatorską, która ma na celu ochronę wyjątkowej uniwersalnej wartości dobra. Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, w wyniku wprowadzenia koncepcji krajobrazu kulturowego i *Dokumentu z Nara o autentyczności* z 1994 r. nastąpiła doktrynalna zmiana w kierunku wymiaru niematerialnego. Pojawienie się tego typu powiązań niematerialnych należy skonsolidować w ramach istniejącej doktryny konserwatorskiej.

Społeczności

Decyzje o odbudowie i rekonstrukcji powinny być podejmowane w oparciu o podejście ukierunkowane na ludzi i w pełni angażować społeczności lokalne oraz, w stosownych przypadkach, ludność rdzenną, a także inne zainteresowane strony. Odbudowa i rekonstrukcja powinny umożliwić ludziom łączność z ich dziedzictwem, tożsamością i historią. Przy odbudowie dziedzictwa należy uwzględnić sprawiedliwość społeczną

i tytuły własności oraz zastosować podejście oparte na prawach, które zapewniłoby pełne uczestnictwo w życiu kulturalnym, wolność wypowiedzi i dostęp do dziedzictwa kulturowego wszystkim osobom i grupom, w tym, w stosownych przypadkach, uchodźcom i osobom wewnątrznie przesiedlonym. W związku z tym ważne jest aby w każdym programie odbudowy określić prawa kulturowe i ich posiadaczy oraz zapewnić ich uprzednią i świadomą zgodę na kluczowe decyzje, zgodnie z odpowiednimi zapisami *Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji światowego dziedzictwa* oraz dokumentu z 2015 r. pn. *Polityka w sprawie włączenia perspektywy zrównoważonego rozwoju do procesów Konwencji światowego dziedzictwie*.

Czas na refleksję

Uznając ludzką potrzebę jak najszybszego powrotu, należy poświęcić wystarczającą ilość czasu na refleksję przed podjęciem decyzji w ramach podejścia stopniowego i addytywnego, biorąc pod uwagę zmieniający się charakter wartości w następstwie katastrofy, wyzwania związane z zapewnieniem w pełni integracyjnego i partycypacyjnego procesu konsultacji oraz złożone relacje między dziedzictwem kulturowym, a innymi potrzebami społecznymi w kontekście odbudowy i rekonstrukcji po zakończeniu konfliktu i klęskach żywiołowych.

Odporność, umiejętności i zrównoważony rozwój

Budowanie odporności ma zasadnicze znaczenie aby przeciwdziałać zniszczeniom i katastrofom. Przy odbudowie dziedzictwa kulturowego w następstwie konfliktu zbrojnego lub klęski żywiołowej konieczne jest ograniczenie istniejących słabości strukturalnych i społecznych, między innymi poprzez zasadę „lepszego odbudowy” (ang. build back better), oraz poprawę jakości życia, przy jednoczesnym zachowaniu w jak największym stopniu wartości kulturowych. Niezbędne jest również inwestowanie w długoterminowe budowanie umiejętności w zakresie zarządzania ryzykiem wystąpienia katastrof i technik konserwatorskich, zwłaszcza w odniesieniu do rzemieślników, aby zapewnić zrównoważoną przyszłość miejsc dziedzictwa.

Pamięć i pojednanie

Upamiętnienie zniszczeń powinno być rozważone dla dobra społeczności i zainteresowanych stron. Można tego dokonać, w zależności od sytuacji, poprzez interpretację lub prezentację miejsca, zachowując wybrane elementy zniszczenia w celu upamiętnienia, edukacji i informacji dla odwiedzających. W odniesieniu do odbudowy i rekonstrukcji po konfliktach zbrojnych, tego typu miejsca powinny w jak największym stopniu uwzględniać wspólną narrację traumatycznych wydarzeń, które doprowadziły do zniszczenia, odzwierciedlającą poglądy wszystkich grup społecznych, tak aby wspierać wzajemne zrozumienie i spójność społeczną oraz stworzyć warunki dla pojednania.

Dokumentacja

Właściwa dokumentacja i inwentaryzacje, w tym dokumentacja metod budowlanych, ma kluczowe znaczenie dla pomyślnej odbudowy dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienia, że chroni ono wyjątkową uniwersalną wartość oraz spełnia kryteria autentyczności i integralności. Dokumentacja i jej regularne aktualizacje, przy jak najlepszym wykorzystaniu możliwości oferowanych przez nowe technologie, są istotnym elementem zarządzania wszystkimi miejscami, tak aby w przypadku katastrofy dostępne dane

stanowiły podstawę post-traumatycznych działań. Ważne jest również dokumentowanie czynności wykonywanych w trakcie i po rekonstrukcji. Proces ten nie powinien ograniczać się do materialnych aspektów budynków, miejsc i zbiorów, lecz uwzględniać również społeczne i gospodarcze relacje między nimi a społecznościami. W przypadku braku dokumentacji technicznej można również wykorzystać tradycyjną wiedzę i pamięć społeczności związanej z danym miejscem, w zależności od przypadku, w celu ukierunkowania procesu odbudowy. Ważne jest również dokumentowanie procesu podejmowania decyzji w trakcie rekonstrukcji, na przyszłe potrzeby.

Zarządzanie

Kluczem do udanej rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego jest ustanowienie silnego systemu zarządzania, który umożliwia proces pełnego uczestnictwa i jest oparty na wszechstronnej analizie kontekstu i jasnej strategii działania, w tym mechanizmów koordynacji podmiotów krajowych i międzynarodowych, a także jest wspierany przez skuteczną politykę komunikacji społecznej. W tym procesie istotne jest aby troska o dziedzictwo kulturowe została włączona do polityk i planów innych sektorów zaangażowanych w działania na rzecz odbudowy i rekonstrukcji, w tym budownictwa mieszkaniowego, infrastruktury, rozwoju gospodarczego, edukacji i komunikacji, m.in. poprzez odpowiednie mechanizmy koordynacji międzyinstytucjonalnej.

Planowanie

Zasadnicze znaczenie ma opracowanie projektów odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa w szerszym kontekście planowania urbanistycznego, z uwzględnieniem zarówno atrybutów materialnych, jak i sieci powiązań i zastosowań, z którymi są one związane. Istnieje wiele narzędzi planowania dostępnych w celu opracowania specjalnych planów i projektów mających na celu odbudowę i rekonstrukcję dziedzictwa. Szczególnie użyteczne w kontekście miejskim jest podejście oparte na *Historycznym krajobrazie miejskim* (ang. *Historic Urban Landscape* - HUL). Władze powinny wykorzystywać tego typu narzędzia w celu opracowania wytycznych dla lokalnych właścicieli w kwestiach dotyczących materiałów, typologii i kolorystyki, aby określić ogólne podejście do odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym zapewnieniu elastyczności procesu. Strategie planowania odbudowy dziedzictwa powinny również uwzględniać jako priorytet inwestowanie w rewitalizację otwartych przestrzeni publicznych, ponieważ są one elementem umożliwiającym angażowania społeczności w podejmowanie decyzji o przyszłości swoich miast. Ważne jest również aby w ramach planowania zwracać uwagę na kwestie własności i prawodawstwo.

Edukacja i podnoszenie świadomości

Jednym z istotnych sposobów zapobiegania niszczeniu dziedzictwa kulturowego i wspierania jego odbudowy po zakończeniu konfliktu zbrojnego i/lub klęski żywiołowej jest propagowanie wiedzy o różnorodności kultur i dziedzictwa oraz ich uznanie i poszanowanie, w szczególności poprzez programy edukacyjne na wszystkich szczeblach oraz inicjatywy na rzecz podnoszenia świadomości.

Poniższe rekomendacje kierujemy do:

Komitetu Światowego Dziedzictwa

Opracowanie wytycznych dotyczących odbudowy i rekonstrukcji dóbr światowego dziedzictwa, w tym poradników (ang. Resource Manuals), dalszy rozwój studiów przypadków i przykładów najlepszych praktyk, z uwzględnieniem zasad wymienionych powyżej.

Państw-Stron Konwencji światowego dziedzictwa

Wykorzystanie rekomendacji dot. *Historycznego krajobrazu miejskiego* i zintegrowanego podejścia do zarządzania w celu osiągnięcia całościowego podejścia do rekonstrukcji umożliwiającej odbudowę po katastrofie.

Organizacji Doradczych

Rozważenie wyjaśnienia doktryny konserwatorskiej, mającej zastosowanie przy rekonstrukcji, poprzez przegląd obszernego zbioru kart, deklaracji i rekomendacji, dalsze opracowanie studiów przypadków, jak również udzielanie, w razie potrzeby, konkretnych porad Państwom-Stronom.

UNESCO, Banku Światowego i innych organów ONZ i instytucji międzynarodowych

Potwierdzenie, że dziedzictwo kulturowe i naturalne, w tym światowe dziedzictwo, stanowi istotny i integralny element odbudowy i rozwoju zrównoważonych społeczności w dążeniu do realizacji strategii zrównoważonego rozwoju do 2030 r. oraz zapewnienie niezbędnych międzynarodowych mechanizmów koordynacji.

Warszawa, 8 maja 2018 r.